

en gegeten door de mens. Vissen die door hoepels moeten duiken. Depressieve orka's in gevangenschap, met vinnen die slap hangen van ellende (maar orka's zijn geen vissen).

U gaat ervan uit dat wij niet gevoelig zijn omdat we zo non-descript ogen. Klein en grijzig, bakvissen, bijvangst. U gaat ervan uit dat wij maar één functie hebben, de functie die u ons heeft toegedicht, het eten van mensenhuid. U gaat daarvan uit omdat u er in de geschiedenis van uw bestaan altijd vanuit bent gegaan dat andere soorten zich voegen naar de manier waarop ze voor u functioneel zijn.

De koekoek vermomt zich als sperwer, zodat ze haar ei in het nest van een andere vogel kwijt kan. Het ei vermomt zich als de eieren van de gastmoeder. Het koekoeksjong verjaagt de overige kuikens uit het nest.

De dodelijke koraalslang vermomt zich als de ongevaarlijke melkslang.

De sabelsprinkhaan imiteert het lokroep van de vrouwelijke cicade om de mannetjes te lokken en op te eten. De mantis heeft het uiterlijk van een dood blad, en laat zich met gevoel voor dramatiek van een tak dwarrelen.

De steen trekt een slangen huid aan. De boomstronk rolt van zijn plaats en imiteert het geluid dat hij maakt zo overtuigend dat het echt lijkt.

Wij zijn maar kleine visjes. Kleine, grappige visjes die met hun zuigende tandeloze monden aan uw vermoeide handen en voeten kietelen. Doktersvisjes, noemt u ons. Therapievisjes, knabbelvisjes. Wij zijn kleine visjes, maar we zijn met veel en geduldig wachten we in onze bassins totdat het water over de randen klotst, het Lozingskanaal in, de Amstel, de Maas, de Waal, de Rijn, de Mekong, de Yangtze, de Shinano... totdat we zijn veranderd in muidhonden, eenhoornvissen en dolfinen, in algen en plankton, in de stroming van het water zelf, die het leven nabootst, zo geraffineerd dat je het één niet meer van het ander kan onderscheiden.

Free Literacy
Vrije geletterdheid
Erik Hagoort

In response to the work of Katja Mater

Once the ploughman has arrived at the edge of the field, he turns around and resumes his course beside the plucked furrow, now in the opposite direction. It would be strange to go all the way back to where you started in order to pull the furrow from the same direction as the last furrow. This way makes sense and is simple enough, or so thought the Ancient Greeks when writing, who on having arrived at the end of the line would resume on the next line by writing the other way, rather than always starting from the same side in order to keep writing in one direction.

In ancient time the Greeks read according to the ‘ox-turning method’, which is a literal translation of the term that the Greeks employed, called ‘boustrophedon’. In this manner texts were written and read, turning like oxen in ploughing. Writing and reading boustrophedonically may sound difficult and heavy, but at least the logic of it is sound.

If one had begun writing from left to right, one would resume writing on the next line underneath from right to left. After having arrived at the left margins, one would reverse the direction of writing and start on the next line from left to right. This way one wouldn’t need to interrupt the furrow of writing. Besides, for the reader it was useful because they wouldn’t have had to make a leap with their eyes to the other side of the margin, and in doing so risk ending up on the wrong line. The Greeks wrote upon a writing surface without lines, an open field that facilitated different approaches to writing and reading. One wrote as if one were ploughing the earth, like pulling a furrow. The writer left a line of meaning behind and invited the reader to follow that line. In which direction or from which side did not matter: it allowed you to go various ways.

The boustrophedonic text has fallen into disuse. For most of us, to read htiw hguohtla, ruovaedne elbissopmi na mees dlouw rennam siht ni etirw dna a bit of practice, it is possible; as long as you don’t also have to reverse the letters, in which case it becomes really tricky, that is, for the lexicographers among us...

For Katja Mater, herself fiercely dyslexic, it is not difficult to read and write in various directions and to flip or reverse any letters in the process. For her it is quite simply one of many ways to approach a text and work with it. “I can turn words around without it making much of a difference”, she tells me in a conversation about her two most recent films, “I can read both upside down and inside out. From left to right and from right to left. I discover my own logic of reading. Words are for me shapes that can make an entrance from various angles: front, back, or from the corner. Writing is for me equivalent to making an image, it is creating a representation, with the help of letters.”

Mater does not fear letters, as long as she can approach the letters and sentences in her own way: from different sides, from different angles and in different directions. With her two recent film works, Mater invites us to read and look with her *not* just from one side: *Dear Sides* was shown during the fall of 2019 at P/////AKT, and *Dave Not / Read On* was on during the summer of 2019 at Chapelle de la Trinité in Cléguérec in Brittany.

The film is projected against a vertical screen that hangs in the open space, allowing it to be seen from both sides. With Mater’s procedure the films came into being by superimposing multiple recordings on top of each other. In the *Density Drawings* she investigated the sculptural. Now Mater concentrates on the flat surface, the writing surface, that can be seen and read from two sides.

We see how her hand paints letters slowly with a paintbrush over a mostly round-shaped writing surface that has been painted. She repeatedly forms short phrases with few words that refer to approaches to the writing and the reading. By subsequently repainting over the letters or adding them, sometimes the words are flipped, depending on the point of view. Because the process is also visible from the other side of the screen, the phrases interchange intermittently. It doesn’t need to be inch-perfect; it isn’t too much of a stretch to accept a q for a p, and to read a b as a d and an \mathbb{N} as an N. After some effective changes in letters,

‘Dare Not’ is flipped into ‘Read oN’. At the other side of the screen a letter can appear differently but retain the same signification. The same letter can change meaning on the other side of the screen without changing appearance.

In the Chapelle de la Trinité in the Breton village Cléguérec the projection screen of *Dare Not / Read On* was hung for good reason in the space around the *rood screen*, one of the few extant early Gothic rood screens. The rood screen, also called a jubé, is a partition that separates the chancel area, reserved for the choir and clergy, from the nave. Before the Reformation all rood screens north of the Alps were standard constituents of every church building. During the Reformation most were removed, not only in Protestant churches, but also from most Catholic churches. The Counter-Reformation, also called the Catholic Reformation, put an end to the barrier between the nave and the choir.

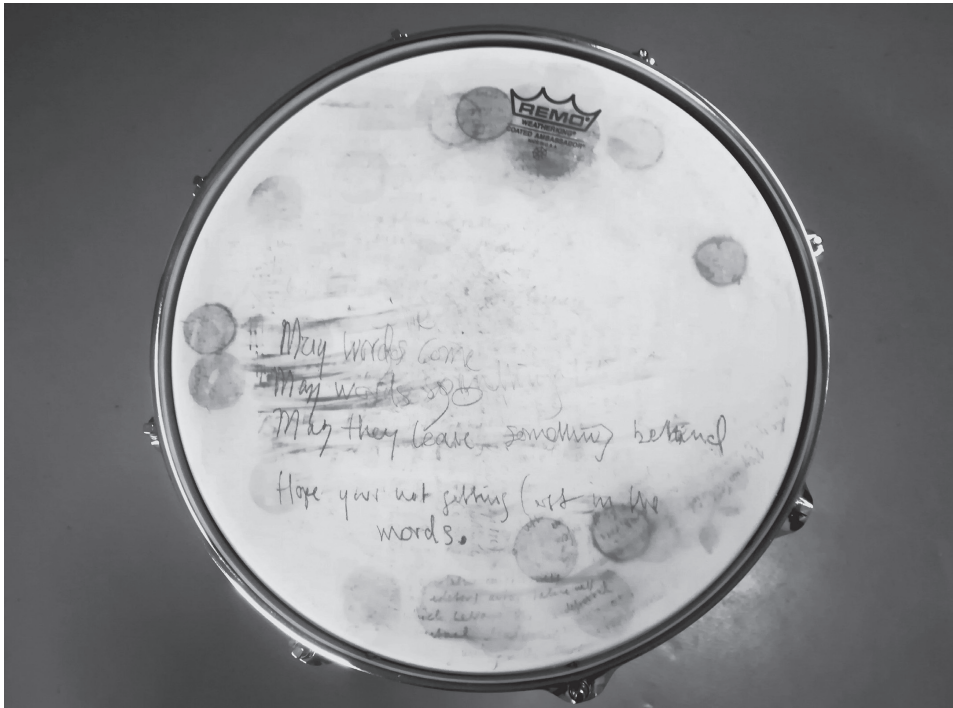
The rood screen resonates with the Greek *doxa*. *Doxa* can mean ‘appearance’ as well as ‘suggestion’, or ‘intimation’. The rood screen deprived the believers of the view of the high altar. It also deprived the believers of the sight of the performance of the liturgy in the choir. Only episcopal servants were granted access to the choir. Mass was conducted from there, away from the view of the churchgoers. The mystery *appeared* to an exclusive group confined within an enclosed space. For the bulk of the worshippers, there remained nothing but intimation. This bifurcation between appearance and intimation coincided in large part with the divide between literacy and illiteracy. Paradoxically, literacy gave access to that which could not be understood in words.

The two domains that were partitioned by the rood screen were, like the dual faces of Janus, inextricably bound to one another, without mirroring each other. At the side of the nave, the rood screen was painted with biblical scenes and decorated with images of saints and apostles. The rood screen translated the mystery that was being staged on the other side. The rood screen deprived sight

to the people and offered a representation in its stead. On one side was the domain of the word and on the other, the domain of the image, both looking away from each other.

Mater let the visitors to the chapel gaze straight through such barriers and walk around them too. ‘DID You Wonder’ flipped into ‘did You know’; ‘it is no secret’ changed into ‘i sit on this’. It is a manifesto of sorts, albeit a friendly manifesto: free entrance to image and scripture, self-manage one’s own writing and reading, from both sides, towards either side.

It was good to linger over Mater’s work. Sitting on the bench on one side of the projection screen and then on the other, I was reminded of learning to read and write at school. Especially the start of the process: that point in time when letters are about to become words, but do not have to, or *not yet*; when words let you glance through them, while they are still draped and folded; when the paper upon which you are writing gives itself as a space to be approached from all sides: a cherished memory that does not admit nostalgia. On the contrary, looking at Mater’s work the memory becomes an infectious futurity: a rumination on what possibilities would arise if we could use writing so freely. Cheerfully I walked home from P/////AKT as I was able to wipe the philosopher Cathérine Malabou’s thought from my mind, that we are witnessing the dusk of writing.

Nickel van Duijnenboden & Maria Norland
 Escapulation – performative reading with speech, percussion and singing in the context of 'Dear Sides' by Katja Mater, 13 October 2019
 Detail of drum head, words by Justin Gosker from a note dated 22 February 2014

Wie ploegt, keert bij de rand van de akker aangekomen om en vervolgt meteen zijn gang naast de reeds getrokken vore, maar dan in tegengestelde richting. Je gaat niet eerst helemaal terug naar waar je was begonnen, om pas daarvandaan in dezelfde richting als de vorige vore de nieuwe vore te trekken. Zo is het ook logisch en wel zo makkelijk, vonden de oude Grieken, om bij het schrijven aan het einde van een regel om te keren en op de volgende regel de andere kant op te schrijven, in plaats van steeds opnieuw aan één kant te beginnen om in één en dezelfde richting te blijven schrijven.

Ooit schreven en lazen de oude Grieken op 'ossekerelingswijze'.

Met deze mooie verdichting vertaalde Ida Gerhardt de term die de Grieken gebruikten, boustrofedon, dat 'kerend op de wijze van een os' betekent. Zo werd er geschreven en gelezen: ossekerelingsgewijs. Het klinkt moeizaam en zwaar, langzaam ploegend schrijven en lezen, maar de logica ervan is helder.

Was men van links naar rechts begonnen met schrijven, dan vervolgde men het schrijven op de regel eronder van rechts naar links. Eenmaal aan de linker kantlijn aangekomen, keerde men de schrijfrichting weer om en schreef men de volgende regel van links naar rechts. Zo hoefde men de vore van het schrijven niet te onderbreken. En voor de lezer was het ook handig want die hoefde geen sprong met zijn ogen te maken naar de andere kantlijn, met het risico bij de verkeerde regel uit te komen. Schrijven deden de Grieken in een schrijfvlak zonder lijntjes, een open veld dat verschillende benaderingen van schrijven en van lezen mogelijk maakte. Schrijven zoals je de aarde ploegt, schrijven als het trekken van een vore. De schrijver trok een lijn van betekenis en nodigde de lezer uit die lijn te volgen. In welke richting of van welke kant maakte niet uit. Je kon er verschillende kanten mee op.

Het bustrofedonische schrift is in onbruik geraakt. Op die manier, evagpo ekjilegomno nee sno nav netseem ed roov un tkjil nezel ne nevjirhcs, ook al is het met enige

oefening best te doen. Tenminste, zolang je niet óók de letters omkeert want dan wordt het pas echt lastig, althans voor de lectici onder ons.

Voor Katja Mater, zelf fiks dyslectisch, is het geen moeite verschillende kanten op te schrijven en te lezen en daarbij ook de letters om te draaien. Het is voor haar gewoonweg een van de manieren om tekst te benaderen en ermee te werken. “Woorden kunnen voor mij omdraaien zonder dat het veel verschil maakt”, vertelt zij me in een gesprek over haar recente twee filmwerken, “ik kan zowel ondersteboven lezen als omgekeerd. Van links naar rechts en van rechts naar links. Ik vind mijn eigen logica van lezen uit. Woorden zijn voor mij vormen die vanuit verschillende invalshoeken binnen kunnen komen. Voorkant, achterkant, vanuit een hoek. Schrijven staat voor mij gelijk aan het maken van een beeld, het creëren van een voorstelling, met behulp van letters.”

Angst voor schrijven en voor lezen heeft Mater niet, als ze de letters en de woorden en de zinnen maar op haar eigen manier kan benaderen: van verschillende kanten, vanuit verschillende invalshoeken en in verschillende richtingen. Met haar twee recente filmwerken nodigt Mater ons uit om met haar niet bij één kant van schrijven en lezen en kijken te blijven: *Dear Sides*, dat in het najaar van 2019 te zien was bij P/////AKT, en *Dare Not / Read On*, dat in de zomer van 2019 te zien was in de Chapelle de la Trinité in Cléguérec in Bretagne.

De film wordt geprojecteerd op een verticaal scherm dat vrij in de ruimte hangt, zodat hij van beide kanten kan worden bekeken. Met Maters procédé zijn de films tot stand gekomen door meerdere opnames over elkaar te laten vallen. In de *Density Drawings* onderzocht zij het sculpturale. Nu concentreert Mater zich op het platte vlak, het schrijfvlak, dat in het werk van twee kanten kan worden bekeken en gelezen.

We zien hoe haar hand met een penseel traag letters schildert over een meest rondvormig geschilderd schrijfvlak. Steeds vormt zij met enkele woorden korte

uitspraken die verwijzen naar benaderingen van het schrijven en het lezen. Door vervolgens letters weg te schilderen of toe te voegen, woorden te verkorten of te verlengen, veranderen de betekenissen, soms worden de woorden omgeklapt, afhankelijk van de zijkant. Doordat het proces ook van de andere kant van het scherm te volgen is, wisselen de uitspraken om en om. Pietje-precies hoeft het niet; met gemak blijkt je een q aan te nemen voor een p, een b te lezen als een d en een VI als een N. Met enige effectieve wijzigingen in de letters klapt ‘DARE NOT’ om tot ‘READ ON’. Aan de ene kant van het scherm kan een letter anders verschijnen maar dezelfde betekenis behouden. Steeds kan dezelfde letter aan de andere kant van het scherm van betekenis veranderen zonder anders te verschijnen.

In de Chapelle de la Trinité in het Bretonse Cléguérec hing het projectiescherm van *Dare Not / Read On* niet voor niets in de ruimte bij het doksaal, een van de weinige nog overgebleven vroeg gothische doksalen. Het doksaal, ook wel jubee genoemd, is een wand die het schip van de kerk scheidt van het priesterkoor. Tot de Reformatie was het doksaal ten noorden van de Alpen een vast onderdeel van elk kerkgebouw. Met de Reformatie werden de meeste verwijderd, niet alleen in protestantse kerken maar ook in de meeste katholieke kerken. De Contrareformatie, de katholieke reformatie, maakte een einde aan de barrière tussen schip en koor.

Doksaal resoneert met het Griekse doxa. Doxa betekent zowel verschijning als vermoeden. Het doksaal ontnam de gelovigen het directe zicht op het hoogaltaar. Het ontnam de gelovigen ook het zicht op de opvoering van de liturgie in het koor. Alleen kerkelijke dienaren hadden toegang tot het koor. Daar werd de mis opgedragen, buiten het zicht van de kerkgangers. Het mysterie verscheen in beslotenheid voor een exclusief gezelschap. Voor het gros van de gelovigen restte slechts vermoeden. Deze scheiding tussen verschijning en vermoeden viel voor een groot deel samen met de scheiding tussen geletterdheid

en ongeletterdheid. Paradoxaal genoeg gaf geletterdheid toegang tot wat niet in woorden kon worden gevat.

De domeinen die door het doksaal van elkaar werden gescheiden zaten, net als de beide gezichtshelften van Janus, onlosmakelijk aan elkaar vast maar ze spiegelde elkaar niet. Aan de kant van het schip was het doksaal beschilderd met taferelen uit de bijbel en versierd met beelden van heiligen en apostelen. Het doksaal vertaalde het mysterie dat in het koor werd opgevoerd naar de andere kant. Het doksaal ontnam mensen zicht en stelde er beeld voor in de plaats. Aan de ene kant het domein van het schrift, aan de andere kant het domein van het beeld, van elkaar weggijkend.

Mater liet de bezoekers van de kapel met haar film *Dare Not / Read On* dwars door dat soort barrières heen kijken en eromheen lopen. 'DID You Wonder' klapte om in 'did You know'; 'it is no secret' veranderde in 'i sit on this'. Haast een manifest, een vriendelijk manifest: vrije toegang tot beeld en schrift, zeggenschap over schrijven en lezen, van beide kanten, naar beide kanten.

Het was goed toeven bij het werk van Mater. Zittend op het bankje aan de ene kant van het projectiescherm en dan weer een tijd lang zittend op het bankje aan de andere kant van het projectiescherm, deed het me denken aan leren schrijven op school. Vooral het begin van dat proces: wanneer letters op het punt staan om woorden te vormen maar dat nog niet hoeven te doen; wanneer woorden als het ware door zich heen laten kijken, zich laten spiegelen, vouwen en plooiën; wanneer het papier waar je op schrijft zich aandient als een ruimte die zich van alle kanten laat benaderen. Een dierbare herinnering die niet nostalgisch maakt. Integendeel, kijkend naar Maters werk werd de herinnering een aanstekelijk vooruitzicht: wat er mogelijk wordt als je zo vrij met schrift kan omgaan. Opgewekt liep ik van P/////AKT naar huis en kon ik de gedachte van filosofe Cathérine Malabou, dat we de avondschemering van het schrijven meemaken, van me af schudden.

Monumental Zodiac Suzanne Wallinga

In response to the work of Leyla Aydoslu